

e-makâlât

Mezhep Araştırmaları Dergisi

Journal of Research of Islamic Sects

e-ISSN: 1309-5803

Cilt | Volume: 18 • Sayı | Number: 2

Aralık | December 2025

Murâbitlar, Adnan Adıgüzel

(İstanbul: Ensar Neşriyat, 2024), 1. Baskı, 216 sayfa.
Murabits

Metin AVCI

Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Mezhepleri Tarihi
Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, History of Islamic
Sects

Eskişehir, Türkiye

<https://orcid.org/0000-0002-8651-0321>

metin.avci@ogu.edu.tr

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Kitap Değerlendirmesi | Book-Review

Başvuru | Submission: 13.09.2025

Kabul | Accept: 11.12.2025

Yayın | Publish: 31.12.2025

DOI: <https://doi.org/10.18403/emakalat.1783468>

Atıf | Cite As

Avcı, Metin. “Murâbitlar, Adnan Adıgüzel (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2024), 1. Baskı, 216 sayfa.”. *e-Makâlât
Mezhep Araştırmaları Dergisi* 18/2 (Aralık 2025), 683-688. <https://doi.org/10.18403/emakalat.1783468>

Değerlendirme: Bu makale bir hakem tarafından incelendi ve değerlendirildi. Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/emakalat/policy>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Review: This article was reviewed and evaluated by a reviewer. It was confirmed that it did not contain plagiarism by performing a similarity scan (Turnitin).

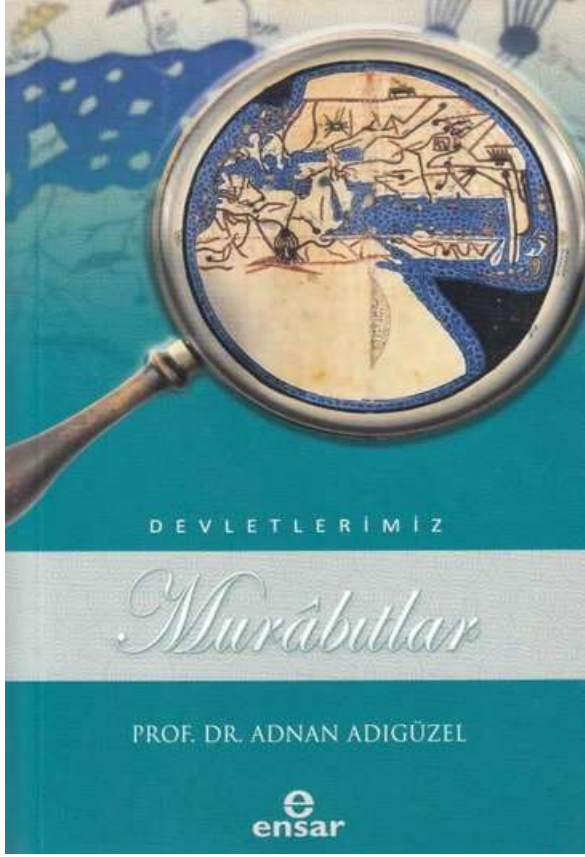
Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies used are stated in the bibliography.

Complaints: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/emakalat/policy>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.



Murâbıtlar adlı kitap çalışması, önceden tasarlanan beş ayaklı İslam Kültür projesinin üçüncü ayağı olan “Devletlerimiz” serisinin 36. kitabı olarak 2024 yılı Eylül ayında Ensar Neşriyat tarafından basılmıştır. Dünyanın değişik coğrafyalarında farklı tarihlerde kurulan Müslüman devletlerinin tanıtıldığı 50 kitaplık serinin bir parçası olan *Murâbıtlar*, İslam Tarihi ve Sanatları profesörü Adnan Adıgüzel’in tarihe bakış açısıyla, V/XI. Yüzyılda Doğu’da hüküm süren Büyük Selçuklular ile aynı dönemde Büyük Sahra’nın batısında Abdullah b. Yâsîn’in¹ önderliğinde ortaya çıkan hareketin doğuşunu, devlet geçmişini, yönetim algısını kompoze etmekte, Berberî Müslümanların madden, manen ve demografik olarak Mağrib’e vurduğu İslam mührünü tanıtır hikaye etmektedir.

Yazarın bu çalışması, ülkemizde hakkında yeterli düzeyde başvuru yapılabilecek akademik çalışmalar bulunmayan Mağrib tarihi özelinde; Endülüs’ün kültür, sanat ve bilim medeniyetle Müslümanların askerî, siyasi ve ekonomik gücünü birleştiren *Murâbıtlar*’ın tarih sahnesinde bıraktığı İslam medeniyet izinin tezahürünü göstermesi bakımından gerekli ilgiyi hak etmektedir.

Yazar kitabını girişten sonra dört ana bölümden oluşturarak, Girişte (s. 13-19) araştırma konusunun önemi ve amacı, metodu ve kapsamı üzerinde durmuş, sonuç kısmından (s. 195-200) hemen sonra *Murâbıtlar Devleti*’nin liderlerine dair kısa bir kronoloji sunmuştur ki bunun okuyucu açısından oldukça faydalı olduğu tartışmadan varestedir.

İlk bölümde (s. 21-82) *Murâbıtlar Devleti*’nin kuruluşunu, ortaya çıktığı coğrafyayı Mağrib ve Sahrâ özelinde tüm boyutlarıyla ele alan yazar, devletin kurucu lideri Abdullah b. Yâsîn’in, onun vefatından sonra ise Ebû Bekir b. Ömer ve Yûsûf b. Taşfîn dönemlerindeki süreci gerek İslâm tarihinin temel kaynaklarından gerekse bu konuda önemli çalışmalar yapan modern dönem araştırmacılarının eserlerinden başarılı bir şekilde betimlemiştir. *Murâbıtlar*’ın ana unsurunu oluşturan Cüdâle, Messûfe ve Lemtûne kabileleri, birbiriyle iç içe geçmiş akraba ve komşulardan oluşmuş, yaşadıkları bölge olan Sahrâ, gerek doğal ortamın getirdiği iklim şartları, gerekse kabileler arasında sonu gelmeyen düşmanlık ve çatışmalar yüzünden zorlu bir hayat mücadelesine sahne olmuştur. Öyle ki gündüzleri 50 °C üzerine çıkan, geceleri ise 0 °C altına düşen sıcaklık, yaşam kalitesini olumsuz etkilemiş, coğrafi imkânsızlıklardan kaynaklı bu eksikliklere, kitabî bilgiye dayalı düzenli eğitim ve öğretim sahibi olmayan ancak sözlü gelenek ve görenek ölçeğinde yetişen bireylerden oluşmuş bir toplum yapısı damga vurmuştur.

Cüdâle kabilesinin lideri Yahyâ b. İbrâhim’in girişimiyle bölgeye getirilen eğitimci Abdullah b. Yâsîn, bölgenin kaderini değiştirmiş, temel kaynaklara dayalı dini eğitim metodu ile bölgede yeni bir süreç başlatmıştır. Her ne kadar bölgedeki eski hocaların hasediyle karşılaşmış ve evi yağmalanmış olsa bile onunla başlayan eğitim süreci, ribâtların² kurulmasıyla devam etmiş, peşi sıra Sahrâ, Mağrib ve Endülüs’te İslam’ın yayılmasına olanak sağlamıştır.

¹ Murâbıtlar denilince ilk akla gelen Abdullah b. Yâsîn hakkında daha geniş bilgi için bkz. (Adnan Adıgüzel, “Abdullah b. Yasin ve Murabıtlar Hareketi”, *İslâmî İlimler Dergisi* 7/1 (2012), ss. 49-67. Krş. İsmail Yiğit, “Murâbıtlar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), ss. 31/152-155).

² Ribât, sınır boylarında ve stratejik mevkielede askerî amaçlı müstahkem yapılara verilen bir isimdir. Bkz. (İsmail Yiğit, “Ribât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), ss. 35/76-79). Elimizdeki bu kitap çalışmasında ise ribât kavramı; ilk etapta eğitim faaliyetlerini yürütmek için Abdullah b. Yâsîn tarafından ilki Nijer/Senegal nehri üzerinde bulunan ormanlarla kaplı adada kurulmuş olan “medrese” anlamında kullanılmıştır. Öyle ki bu eğitim yuvası kısa sürede tanınmış ve bölge gençleri burada eğitim almak için birbiriyle yarışmıştır. Burada verilen eğitim Sünni-Mâlikî mezhebi esaslarına göre

Yazar ikinci bölümde (s. 83-138); günümüzdeki İspanya-Portekiz topraklarını içine alan İber Yarımadasında, diğer bir ifadeyle Endülüs topraklarında Murâbitlar'ın faaliyetlerini konu edinmiştir. İlk kez Târik b. Ziyâd ve Mûsâ b. Nusayr'ın çabalarıyla fethedilerek İslam topraklarına katılan bölgede, Endülüs Emevî Devleti (756-1031) kurulmuş ve İslam dini Endülüs'te yayılmıştır. 10. yüzyıl sonlarında devletin gücünün giderek zayıflaması ve yıkılması sonucunda, bölgede sayıları otuzu bulan Belensiye, Dâniye, Mürsiye, Şentemeriyye, Gırnata, Karmüne, Meriyye, Runda, Sarakusta, Batalyevs, İşbiliyye, Leble vb. Mülûkû't-tavâif³ kurulmuştur. Devamlı düşmanlık ve rekabet halinde olan bu emirliklerin güçlü olanları zayıflarını ele geçirmiş, ilerleyen süreçte sayıları 10'a kadar düşmüştür. Endülüs Emevî Devleti'nin son kalıntıları olan ve kendilerini bu devletin mirasçıları olarak kabul ettirmeye çalışan bu emirlikler, Hristiyan saldırıları karşısında iyice sinmiş ve bunalmıştır.

Yaklaşık 60 yıl süren emirlikler döneminin en büyük ve güçlü olanları Hüdiler, Abbâdiler, Eftâsiler ve Ziriler idi. Bunlar Abbâsî halifelerinin kullandığı Nâsır, Mûtevekkil ve Me'mûn gibi unvanları kullanarak, ümmetin halifesi oldukları iddiasında bulunuyorlardı. Aralarındaki rekabet gözlerini kör etmiş, birbirlerine üstünlük sağlamak amacıyla Hristiyan krallıklara vergi ödüyorlar hatta paralı asker kiralayarak korunuyorlardı. Asıl düşmanlarının kendilerini tamamen yok etmek ve Müslüman topraklarını geri almak isteyen Hristiyanlar olduğunu unutmuş gibi davranıyorlardı. Artık İber Yarımadası'nın en güçlü Hristiyan krallıkları; Leon-Kastilya, Aragon ve Barselona/Katalonya Kontluğu olmuştu. Müslümanlar bu krallıkların oyuncağına dönüşmüş, önemli şehirleri kaybetmeye başlamışlardı. Ellerindeki Tuleytula "Toledo" olurken, Sarakusta "Saragossa" olmuştu. Bölgede Müslümanların içine düştüğü zillet o derece artmıştı ki Leon-Kastilya kralı VI. Alfonso kendisini "İmparator zû milleteyn" olarak ilan etmişti. Nihayet Alfonso'nun ordusuyla beraber Cebel-i Târik Boğazı'na kadar inmesi üzerine, Hristiyan tehdidi altında olduklarını vurgulayan mevcut emirliklerin liderlerinin imzasını taşıyan imdat çağrısı içerikli mektup, Murâbitlar'ın başkenti Merrakeş'e ulaşmıştı. Alfonso emirliklerin yardım talebini hafife alarak, Murâbitlar'ın lideri Yûsuf b. Taşfîn'e alaylı bir mektup göndermiştir. Yûsuf Alfonso'nun bu mektubuna, "cevabımı duyarak değil ancak yaşayarak alacaksın" şeklinde mukabelede bulunmuştur.

Tarih Yûsuf'u haklı çıkarmıştır. O Endülüs'teki Müslüman emirliklerin yardım talebine olumlu cevap vermiş, Alfonso VI. ise kendisinden emin bir şekilde güçlü Haçlı ordusunu oluşturmuştur. Yûsuf 30 yıllık savaş tecrübesine sahip ordusuyla Zellâka ovasında savaşa başlamadan önce Alfonso'yu Müslüman olmaya davet ettiyse de bu teklif Alfonso'nun öfkesini artırmaktan öteye gitmemiştir. Alfonso Müslümanları gafil avlamak istediğinden dolayı cumanın Müslümanlar, cumartesinin ordusunda bulunan hatırı sayılır derecedeki Yahudiler ve pazarın ise Hristiyanlar için kutsal olduğunu söyleyerek savaşın pazartesi günü başlatılması teklifinde bulunmuştur. Ancak gerek Yûsuf b. Taşfîn gerekse Abbâdiler emiri Mu'temid, Hristiyanların sözlerine güvenilemeyeceğini bildikleri için casuslar göndererek tedbir almışlar, nitekim haçlı ordusunun cuma günü saldırıcaıkları bilgisine ulaşarak savaşa hazır beklemişlerdir. Haçlı ordusu cuma günü saldırıya başlamış ancak teyakkuz halindeki Murâbitlar ordusunun savaş davulları yeri göğü inletmeye başlamıştır. Şaşkınlık yaşayan haçlı ordusu telaşa kapılıp dağılmaya başlamış, büyük kayıplar veren Alfonso beş yüz süvari korumasında savaş meydanından kaçarak canını kurtarabilmiştir.

Yıllardır bölgede Hristiyan baskısı altında ümidini yitirip büyük bir eziklik içinde yaşayan Endülüs Müslümanları Zellâka zaferiyle büyük bir sevinç yaşamıştır. Murâbitlar elde edilen muazzam miktardaki ganimeti Endülüs'teki Müslümanlara bırakarak yüce gönüllü olduklarını göstermişlerdir. Nitekim Murâbitlar'ın bu yüce tavrı daha sonra emirliklerin idaresine son verilerek kendilerine bağlanmaları kararı alındığında, neredeyse savaştan halkın yaşadıkları şehirlerin kapılarını onlara açmalarına zemin hazırlamıştır. Murâbitlara olan sevgi ve güven, halkın uzun süre direnmesinin önüne geçmiştir. Ancak Zellâka savaşında Murâbitlar'ın safında savaşan Abbâdiler emiri Mu'temid ve oğlu Me'mûn sonuna kadar Murâbitlar'a direnmiş ve

yürütülmüştür. Eğitim ilerledikçe ribât askeri kimliğini de kazanmış, Abdullah b. Yâsin, burada ders gören talebelere "Murâbitûn" ismini vermiş, daha sonra kurulan Murâbitlar devleti, burada ders gören Murâbitların desteğiyle kurulduğu için bu isimle anılmıştır. Bkz. (Adnan Adigüzel, *Murâbitlar* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2024), s. 46-48).

³ "Tavâif-i Mülûk" şeklinde de kullanılan tabir için bkz. (Mehmet Özdemir, "Mülûkû't-tavâif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), ss. 31/552-555).

Hristiyanlarla iş birliği yapmıştır. Hatta her ikisi de ölünce Mu'temid'in gelini Alfonso VI. ile evlenmiştir.

Yûsuf b. Taşfîn'in emirliklerin idaresine son verme kararı rastgele alınmış bir karar değildir. O tasfiye kararını, Endülüs ve Mağrib'deki fakihlerden başka hilafet merkezi olan Bağdat'ın kanaatini bildiren fetvalara dayanarak almış; süratle Gırnata, Mâleka, Meriyye, Dâniye, Ceyyân, Beyyâse, Ebeze, Karmûne, İşbiliyye, Kurtubâ, Runde, Batalyevs, İşbûne, Belensiye vb. şehirlerinin kontrolünü sağlayarak Haçlılar karşısında güçlü bir şekilde durabilecek bir savunma hattı oluşturmuştur. Emirliklerin idaresini Murâbitlar'a bağlayan Yûsuf b. Taşfîn, vefatından önce oğulları Temim ve Ali ile birlikte Kurtubâ'ya gitmiş ve burada küçük oğlu Ali'yi veliaht ilan ederek biat almıştır. Nitekim Endülüs dönüşünde hastalanarak vefat etmiş ve devletin başkenti olan Merrakeş'teki sarayın bahçesine defin olunmuştur. Ali b. Yûsuf, babasının vefatıyla 23 yaşında Merrakeş'te ağabeyi Temim başta olmak üzere devletin ileri gelenlerinin ve halkın biatini alarak göreve başlamış, devlet onun döneminde Sahrâ, Mağrib ve Endülüs'te en geniş sınırlarına ulaşmıştır.

Yazar üçüncü bölümde (s. 139-160) Murâbitlar'ın gerileme ve yıkılma sürecini analiz etmiştir. Buna göre Hristiyan saldırıları yeniden büyük bir ivme kazanmış, Endülüs'ün birçok şehri ve kalesi işgal edilerek tahrip edilmiş, kaybedilen şehirlerdeki camiler kiliseye çevrilmiştir. Alfonso VI. geçmişin intikamını alırcasına binlerce Müslümanı öldürmüştür. Bu yetmezmiş gibi Kurtubâ valisinin bir adamı, şehir halkından bir kadını taciz etmiştir. Bunun üzerine iç savaş başlamış ve şehir halkı Murâbitlar'a başkaldırarak şehirdeki Murâbitlar yönetimine son vermiştir. Bu durum Endülüs halkının gözünde Murâbitlar'ın eski saygınlığını yitirdiğinin en büyük kanıtıdır.

Hristiyan kuvvetlerinin karadan ve denizden birbirlerini desteklediği bir ortamda Murâbitlar Mağrib'de ortaya çıkan Muvahhidler Devleti ile de baş etmeye çalışmıştır. Ancak buna muvaffak olamamışlar, İbn Tûmert tarafından idare edilen Muvahhidler, Mağrib'de üstünlüğü ele geçirerek Murâbitlar'ın hızla çöküşüne sebep olmuştur. Ali b. Yûsuf'tan sonra Taşfîn b. Ali de Murâbitların çöküşüne engel olamamıştır. Nitekim Taşfîn'in donanmanın başına geçirdiği İbn Meymûn da ihanet ederek Muvahhidler'e katılmıştır. Taşfîn'in ölümü üzerine yerine 13-14 yaşındaki oğlu İbrahim b. Taşfîn geçmiş ancak amcası İshak b. Ali onun veliahtlığına karşı çıkarak Murâbitlar'ın askerî anlamdaki gücünün tamamen tükenmesine sebep olmuştur. İlerleyen süreçte Murâbitlar, ellerinde kalan iki şehirden önce Fas'ı sonra da başkent Merrakeş'i Muvahhidler'e kaptırmış gerek idareci gerekse halktan binlerce kişi öldürülmüş ve böylece Sahrâ'da mütevazı bir şekilde kurulan koca devlet tarihe karışmıştır.

Kitabın son bölümünde (s. 161-194) yazar, göçebe kabileler halinde yaşayan ve sürekli birbirleriyle savaşan eğitimsiz bir topluluktan, Sahrâ-Mağrib ve Endülüs'te tarihin akışını değiştiren bir devletin, kültür-medeniyet ve toplum anlayışını ve kurumlarını analiz etmiştir. Yazara göre Sahrâ'nın zor şartlarında karakterleri sabır, cesaret, atılganlık ve katılık olarak şekillenen bu insanlar, Endülüs'teki bolluk ve refah ortamına kavuştuklarında, burada lüks hayat yaşayan insanlara benzemeye başlamışlar ve zamanla cihat ruhlarını kaybetmişlerdir. Bununla birlikte Abdullah b. Yâsin'den itibaren devletin yönetiminde istişareye önemli bir yer verildiği görülmektedir. Kararların alınmasında fakihler önemli rol oynamış özellikle Ali b. Yûsuf döneminde onların onayından geçmeyen kararlar yürürlüğe girmemiştir. Ayrıca halkın güven, huzur ve refah içerisinde yaşaması için sosyal ve iktisadî tedbirler alınmıştır. Zekât ve öşür gibi şer'i olanlar dışındaki vergiler kaldırılmıştır. Hayatın her alanında kadının önemli bir rolü olmuş, kadınlar savaşlarda bile görev almış hatta bazı kabilelerde isimler annelere nispet edilerek (ör. Dâvud b. Aişe) zikredilmiştir. İlim adamları son derece önemsenmiş, Mağrib Endülüs'ün medeniyet, bilim, sanat ve kültürüyle birleştirilmiştir. Şiir, edebiyat ve dinî ilimlerin yanında felsefe, tıp ve astronomi gelişmiştir. Askerî yapı ve ekonomik hayat devamlı tekâmül etmiş, imar faaliyetleri; şehirlerde yaptırılan saraylar, geniş ve yüksek evler, camiler, su dağıtım kanallarıyla özellikle de eşsiz mimarisiyle dikkat çeken Merrakeş şehrinde kendini göstermiştir.

Murâbitlar; Sahrâ, Mağrib ve Endülüs'ü belirli bir zaman diliminde de olsa tek bir siyasi çatı altında toplamayı başarmış, bu coğrafyanın güvenliğini sağlayarak ticarî ve sosyal hayata dair refah getirmiştir. Bugün Fas toprakları içinde turistik bir şehir olarak dikkat çeken hatta o zamanlar güzelliğiyle Bağdat'a benzetilen Merrakeş'i kurmuş olmaları, Murâbitlar'ın İslam medeniyetindeki izlerinden birisidir. Onların İslam medeniyetine en büyük katkılarından birisi de Zellâka zaferiyle Endülüs'ün 15. yüzyıl sonlarına kadar Hristiyanların eline geçmesini geciktirmiş olmalarıdır.

Kritiğini yaptığımız kitabın, İslam Mezhepleri Tarihi açısından içerdiği şu bilgiler dikkat çekici ve katkı sağlayıcı niteliktedir:

Mağrib bölgesi, Şii ve Hâricî grupların Berberî kabilelerden dinî, siyasî ve askerî destek görerek çeşitli devletler kurduğu bir bölgedir. Örneğin Hâricîlerin İbâdî kolunun Mağrib-i Evsat'ta (Cezâyir) Rüstemîler'i (776-908); Sufriyye kolunun ise Sicilmâse'de Midrârîler'i (772-976); Hz. Ali'nin torunlarının ise Mağrib-i Aksâ'da (Fas) İdrisîler'i (788-985) kurması bu desteğin sonucunda gerçekleşmiş, bu durum Abbâsîler'in hâkimiyet alanını batıda Tunus ile sınırlandırmıştır. Diğer taraftan Abbâsî halifesi Hârûn er-Reşîd'in siyasî manevrasıyla Mağrib-i Ednâ'da kurulan Ağlebîler Devleti (800-909), bir asırdan biraz fazla ömrüyle Abbâsîler'e muhalif bu grupların batıdan doğuya ilerlemesinin önünü tıkayarak sed vazifesi görmüştür. İlerleyen süreçte Akdeniz'in en büyük adası Sicilya'yı topraklarına katarak İslam medeniyetinin hizmetine sunan Ağlebîler'in, Şii-İsmâîlîler tarafından yıkılarak Mağrib'de Fâtımîler Devleti (909-1171) kurulması, bölgedeki hâkimiyetin Şii düşüncenin eline geçtiğine, Mısır, Suriye, Sudan ve Hicâz'ın da fethedilmesiyle birlikte, Şii imparatorluğunun mutlak hâkimiyet tesis ettiğine delalet eder. Şii'lerin ve Hâricîlerin özellikle Sünnîlerle olan mezhep çatışmaları Murâbitlar'ın bölgeye hâkim olmasıyla kontrol altına alınmış, devletin temel inancı Sünnî-Mâlikî anlayış etrafında şekillenmiştir. Nitekim Tuleytula, Sarakusta, Gırnata, Miknese gibi önemli şehirleri Hristiyanlara kaptıran Murâbitlar, meşhur tarihçi Dozy tarafından Mâlikîlik mezhebini taassup ile uygulamak, başka mezheplere ve görüşlere katı davranmakla suçlanmıştır.⁴

Kitapta verilen bilgilerden İslam Mezhepleri adına şöyle bir mesaj çıkarmak da mümkündür: Hâricîlerin Sufriyye kolu tarafından kurulan Bergavâta Hanedanlığı'nın (743-1084) ilk lideri olan Tarif, ardından oğlu Sâlih, Kur'ân'da geçen "Sâlihu'l-mü'minin"⁵ kavramının kendilerini tarif ettiğini söyleyerek İslam'da bazı ibadetleri değiştirmişler ve yerine yeni kurallar getirmişlerdir. Hatta Sâlih, 80 sureli yeni Kur'ân tebliğ etmiş, namazı gece beş gündüz beş vakit olmak üzere toplamda on vakte çıkarmıştır. Bu durum bize sapık fırkaların teşekkülünün nasıl gerçekleştiğini net bir şekilde göstermektedir.

İslam Mezhepleri Tarihi alanına katkısından şüphe etmediğimiz bu çalışmada özellikle şahıs ve yer isimlerinin TDV İslam Ansiklopedisine uygun yazılmış olması beklenirdi. Yazar büyük oranda buna dikkat etmiştir ancak yayınevinin dikkatsizliğinden olabileceğini düşündüğümüz bazı yazım hataları kitapta dikkat çekmektedir. Ayrıca kaynak gösteriminde İSNAD2'nin esas alınması ve "Dizin" eklenmesi kitabın haklı olan akademik hüviyetine değer katacaktır. Yayın evinden, İslam kültür mirası açısından son derece önemli olan böyle bir seriyi kusursuz bir ciddiyetle sunması beklenirdi.

Sonuç olarak; yazar araştırması boyunca gerçekleştirmek istediği amaç ve hedeflerine başarılı bir şekilde ulaşmış, ideolojik olmaktan ziyade akademik bir üslup sergilemiştir. Bölümler, başlıklar ve konular arasındaki bağlantıyı tutarlı ve sistematik bir çerçevede akıcı ve sade bir dille sunmayı başarmış, böylece okuyucunun meseleleri kolayca anlamasının önünü açmış, tarihi konuları roman okuma tadında sunmuştur. Ayrıca kitap, yazarın Arapça ve İngilizce yayınlanmış müracaat kaynaklarının zenginliğini ve kurgusundaki ustalığı ön plana çıkarmakta, birçok bilimsel veriyi hafızada tutmaya yardımcı olmaktadır. Bunun yanında Sahrâ, Mağrib ve Endülüs'teki Şii'ler ve Hâricîlerle Sünnîlerin mezhep çekişmelerinin Müslümanların birliğini nasıl etkilediğini anımsamak ve detay bilgilere ulaşmak açısından içerdiği kaynaklardan istifade etmeyi de salık vermektedir. Bu bakımdan kitap; İlahiyat lisans talebeleri ve İslam Mezhepleri Tarihi alanında akademik çalışma yapanların ilk elden okuması gereken özellikle de lisansüstü çalışanların mutlaka faydalanması elzem bir kitaptır.

Kaynakça | References

- Adıgüzel, Adnan. "Abdullah b. Yasin ve Murâbitlar Hareketi". *İslâmî İlimler Dergisi*. 7/1 (2012): 49-67.
- Adıgüzel, Adnan. *Murâbitlar*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2024.
- Dozy, Reinhart P.A. "el-Müslimüne fi'l-Endülüs". çev. Hüseyin Habeşi. Kahire: Heyetü'l-Miriyeti'l-Âmmeti li'l-Kitâb, I-III, 1995.

⁴ Reinhart P.A. Dozy, "el-Müslimüne fi'l-Endülüs", çev. Hüseyin Habeşi (Kahire: Heyetü'l-Miriyeti'l-Âmmeti li'l-Kitâb, 1995), 3, 161, 162-169.

⁵ et-Tahrîm 66/4.

- Özdemir, Mehmet. “Mülûkü’t-Tavâif”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/552-555. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Yiğit, İsmail. “Ribât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/76-79. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Yiğit, İsmail. “Murâbıtlar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/152- 155. Ankara: TDV Yayınları, 2020.